

Stanisław ZABORNIAK*
Paweł KRÓL**

Pogranicze mniejszości narodowych: niemieckiej, ukraińskiej i żydowskiej w kulturze fizycznej w Polsce przed 1939 r.

Streszczenie

W latach 1919–1939, w tzw. okresie międzywojennym, $\frac{1}{3}$ ludności w Polsce (9,9 miliona – 31,3% ogółu ludności w 1931) była mniejszością etniczną, w tym najliczniejsi byli Ukraińcy, Żydzi, Białorusini i Niemcy. Polityka międzynarodowa niemieckich i ukraińskich organizacji sportowych, działających w granicach II Rzeczypospolitej, została ukierunkowana na wzmocnienie działań roszczeniowych. Żydowski program edukacji fizycznej (różniący się od niemieckiego i ukraińskiego) miał na celu rozwój siły fizycznej oraz dbanie o własną tożsamość kulturową. Sportowcy reprezentujący mniejszości narodowe należeli do klasy robotniczej lub średniej. Ruch sportowy opracowano na podstawie traktatu mniejszościowego, który został zaakceptowany przez parlament II RP w dniu 28 kwietnia 1919 roku. Traktat przewidywał, dla obywateli polskich różnego pochodzenia i różnych narodowości, równość w prawie oraz możliwości rozwoju własnej kultury, wiary i języka.

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita, XX-lecie międzywojenne, mniejszości narodowe, historia, kultura fizyczna

Wprowadzenie

W latach 1919–1939, w tzw. okresie międzywojennym, trzecią część ludności Polski (9,9 mln – 31,3% ogółu ludności kraju w 1931 r.) stanowiły mniejszości narodowe, w tym najliczniejsi Ukraińcy, Żydzi, Białorusini i Niemcy¹. Inte-

---

* Dr hab. prof. nadzw., Katedra Nauk Humanistyczno-Społecznych, Wydział Wychowania Fizycznego, Uniwersytet Rzeszowski.

** Dr, Katedra Nauk Humanistyczno-Społecznych, Wydział Wychowania Fizycznego, Uniwersytet Rzeszowski.

¹ *Mały rocznik statystyczny 1938*, Warszawa 1939, s. 22–23.

res narodowy niemieckich i ukraińskich organizacji sportowych działających w obrębie II Rzeczypospolitej był nastawiony na wzmocnienie działań roszczeniowych, zmierzający do oderwania z czasem zamieszkiwanych ziem od Polski. Różniący się od niemieckiego i ukraińskiego żydowski program kultury fizycznej dążył do rozwoju siły fizycznej oraz pielęgnowania własnej odrębnej kulturowej i budzącej się tożsamości narodowej. Wśród sportowców reprezentujących mniejszości narodowe dominowała przynależność do klasy robotniczej i mieszczańskiej². Ruch sportowy mniejszości narodowych rozwijał się na podstawie *Traktatu mniejszościowego* przyjętego przez Sejm II RP w dniu 28 kwietnia 1919 r. Traktat zapewniał obywatelom polskim, w tym o innej proweniencji narodowościowej, równość wobec prawa oraz nieograniczone możliwości rozwijania odrębnej kultury, wiary i języka.

Nad całością wzajemnych zależności narodowościowych w kulturze fizycznej dominowały potrzeby materialne – finansowe i bazowe. Dostęp do nich regulowało początkowo Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznych, Ministerstwo Zdrowia oraz Państwowa Rada Wychowania Fizycznego i Kultury Fizycznej Cieleśnej.

Po przewrocie majowym, przeprowadzonym w 1926 r. przez Józefa Piłsudskiego, politykę finansowania kultury fizycznej w latach 1927–1939 powierzono Państwowemu Urzędowi Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, który podlegał ministrowi spraw wojskowych. Wysokość subwencji i związana z tym dynamika rozwoju kultury fizycznej uzależniona była od stanu gospodarczego państwa oraz od tendencji politycznych i społecznych. Pozwalało to na stosowanie protekcjonizmu w stosunku do stowarzyszeń lojalnych wobec prowadzonej polityki państwa polskiego oraz niedostrzeganie potrzeb stowarzyszeń unikających wspomnianej lojalności, co wpływało na ich niedofinansowanie, a to z kolei na zmniejszenie tempa rozwoju szeregu stowarzyszeń. Ukraińcy i Żydzi wypracowywali swoje wewnętrzne środki na sport, natomiast organizacje niemieckie otrzymywały dofinansowanie głównie od państwa niemieckiego.

Do ostrego konfliktu doszło w 1938 r. na tle wprowadzenia zarządzenia przez ZPZS do wszystkich podległych mu organizacji. W uzupełnieniu istniejących zarządzeń PUWFIPW, dotyczących stosunku związków sportowych do mniejszości narodowych, zarząd Związku Polskich Związków Sportowych do podległych mu związków sportowych wydał przepisy wykonawcze, w których zobowiązywał m.in. do:

„pkt. 1. [...] nasze organizacje kierownicze muszą być z charakteru formalnego państwowe, z ducha pracy polskie [...],

pkt. 2. [...] nie dotyczą one, jeżeli idzie o zakaz przyjmowania członków narodowości niepolskich, do klubów, które mogą być ekskluzywne i wyłącznie

² H. Laskiewicz: *Robotnicza kultura fizyczna w Polsce w latach 1918–1939*, [w:] *Sport robotniczy*, t. 6, Warszawa 1971, s. 135; liczba członków klubów i kół sportowych w Polsce wg narodowości w latach 1924–1938 (w tys.).

polskie, względnie wyłącznie mniejszościowe [...] zapewnienie elementowi polskiemu decydującego wpływu w zarządach klubów nieekskluzywnych względnie w kierownictwach odpowiednich sekcji należy do obowiązków ZPZS, względnie związków [...],

pkt. 3. [...] Zarząd ZPZS poleca niezwłocznie unieważnienie (względnie aż do następnego walnego zgromadzenia – zawieszenie wykonania) wszelkich uchwał wykluczających organizacje mniejszościowe, lub nakazujących zarządom nieprzyjmowania w przyszłości takich, czy innych organizacji mniejszościowych. Nie przyjmować względnie wykluczać wolno i należy tylko te organizacje (bez względu na ich charakter narodowościowy), które bądź nie wykazują należytej żywotności, bądź prowadzą destrukcyjną, z interesem sportu polskiego i państwa niezgodną pracę, bądź należą bezpośrednio, a nie przez centralę w Polsce do międzynarodowych organizacji sportowych [...],

pkt. 4. [...] Zarządzenie PUWF i PW nie działa wstecz, t.z. wybory, do zarządów nieposiadających zdecydowanej większości polskiej powinny odbyć się zgodnie z przepisami statutów.

pkt. 5. Zarząd ZPZS apeluje do wszystkich zainteresowanych, by przy wyborach nowych władz przez walne zgromadzenie, opierając się na zasadach wyłuszczonych w punkcie 3, nie doprowadzili do wyeliminowania z życia organizacyjnego prawdziwie wartościowych i wypróbowanych jednostek pochodzenia niepolskiego szczerze i lojalnie Polsce oddanych. Równocześnie jednak zarząd ZPZS z całym naciskiem podkreśla, że w przypadkach odwrotnych nie będzie tolerował majoryzowania elementu polskiego przez bloki mniejszościowe, wspierane ewentualnie przez destrukcyjne czynniki polskiego pochodzenia.

pkt. 6. Wstawianie czy niewstawianie zawodników narodowości niepolskiej do reprezentacji państwowej, czy okręgowej, zarząd ZPZS pozostawia do uznania związków, przypomina jednak, że wyniki naszych reprezentacji gruntuja prestiż naszego sportu, a zagranica sama posługuje się wszystkimi – bez względu na pochodzenie.

pkt. 7. Wobec związków opierających się wykonania powyższych zarządzeń ZPZS zastosuje rygory statutu przewidziane.

(–) J. Ulrych – prezes ZPZS, (–) W. Foryś – sekretarz generalny”³

I. Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej

Tradycje kultury fizycznej ludności niemieckiej na terenach późniejszej Polski sięgały początków działalności niemieckich organizacji turnerskich, które rozwijały się na wspomnianych terenach jeszcze w XIX wieku. Na Górnym Ślą-

³ *Związek Polskich Związków Sportowych do wszystkich podległych organizacji*, „Przegląd Sportowy” 1938, nr 17, s. 4.

sku, który od 1772 r. znajdował się pod zaborem pruskim, już w 1816 r. pojawiały się próby działalności ruchu turnerskiego na polu rozwoju kultury fizycznej. M.in. w Pszczynie w 1816 r. Wilhelm Zellner – aptekarz księcia pszczyńskiego, propagował ćwiczenia gimnastyczne skierowane na rozwój sprawności fizycznej. Ta nowatorska działalność została przez władze pruskie zawieszona. Po zniesieniu zakazu w 1842 r. miłośnik turnerstwa powrócił do swoich wcześniejszych działań gimnastycznych na boisku. Pierwsze towarzystwo turnerskie, które w swoich programach posiadało ćwiczenia lekkoatletyczne, powstało na Górnym Śląsku pod nazwą Towarzystwo Turnerskie (Turnverein), najpierw w Katowicach 12 maja 1860 r., a następnie w Nysie 23 czerwca 1860 r. W obu miastach z czasem utworzono dwa okręgi turnerskie działające na Górnym Śląsku⁴.

W programie utworzonych towarzystw oprócz działalności rekreacyjno-sportowej znalazła się także działalność polityczna wzmacniająca władzę niemiecką na zajętych terenach. W zakresie rozwoju kultury fizycznej już w dniu 13 kwietnia 1862 r. w Gliwicach z inicjatywy założyciela katowickiego oddziału turnerskiego Richarda Holtze odbył się pierwszy dzień turnerski, podczas którego uczestnicy popisywali się swoją sprawnością fizyczną. Wraz ze wzrostem liczby towarzystw w latach 90. XIX wieku rozpoczął się proces tworzenia mniejszych okręgów turnerskich. W 1900 r. utworzono I Okręg Górnośląski, który obejmował towarzystwa działające w Bytomiu, Brzezinkach, Brzozowicach, Hajdukach Wielkich, Królewskiej Hucie i w innych miastach. W 1912 r. w I Okręgu Turnerskim Górnośląskim było 5039 członków. Najwięcej członków należało do Towarzystwa Turnerskiego w Królewskiej Hucie – 1310. W omawianym okresie – do 1914 r. (do wybuchu I wojny światowej) – nie powstało ani jedno polskie towarzystwo o charakterze gimnastyczno-sportowym. Stąd Górnoślązacy wstępowali do organizacji niemieckich towarzystw turnerskich, gdzie podlegali germanizacji⁵. Sport szczególnie uznanie znalazł w programach turnerskich w pierwszej dekadzie XX wieku, gdy w ramach ruchu turnerskiego rozpoczęły działalność oddziały (sekcje) sportowe, które zrzeszone były w Południowo-Wschodnich Niemieckich Związkach Sportowych.

Ocena działalności ruchu sportowego w Poznaniu, opublikowana w czasopiśmie „Orędownik”, zawierała charakterystykę rozwijającego się ruchu sportowego w zaborze pruskim⁶. Przedruk gazety w całości zamieścił „Przewodnik Gimnastyczny Sokół” nr 8, z sierpnia 1889 r., a więc po pięciu latach działalności organizacji sokolej w Wielkopolsce, licząc od daty założenia w Inowrocławiu pierwszego gniazda TG „Sokół” w 1884 r. Autor tego artykułu zwrócił się do społeczeństwa polskiego o branie przykładu z działalności na rzecz rozwoju fizycznego młodzieży niemieckich organizacji gimnastyczno-sportowych w Po-

⁴ H. Rechowicz: *Sport...*, Katowice 1997, s. 14–15.

⁵ Tamże; tegoż, *Polska kultura fizyczna na Śląsku Górnym i Cieszyńskim do 1939 roku*, Katowice 1991, s. 10–11.

⁶ „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1889, nr 8, s. 63–64.

znaniu. Wówczas na terenie Wielkiego Księstwa Poznańskiego działały niemieckie kółka gimnastyczne „Gesangverein” (Towarzystwa Śpiewaczego) i „Turnverein” (Towarzystwa Gimnastycznego) i miały one wpływ na rozwój polskiego ruchu gimnastycznego.

Na tej podstawie można przyjąć tezę o wpływie ruchu niemieckiego na sokolstwo polskie w tym zaborze, zwłaszcza w zakresie rozwoju organizacyjnego i sposobu prowadzenia ćwiczeń. Przypuszczenia te stają się pewne, gdy weźmie się pod uwagę liczbę stowarzyszeń. Wobec istniejących około 480 stowarzyszeń niemieckich, polskich było zaledwie 58. Wprawdzie oba narody darzyły się niechęcią, to jednak wśród kół niemieckich były również takie, które nie prowadziły zamierzonej germanizacji i otwierały się na uczestnictwo Polaków w ich działalności. W komentarzu do tego artykułu redaktor „Przewodnika Gimnastycznego” Antoni Durski proponował, aby przedstawiony program rozwoju kółek gimnastycznych w Wielkopolsce przenieść do Galicji. W działalności sokolej na terenach zaborów rozwijana była w latach 1884–1903 koncepcja zakładania filii, na co zezwalały zapisy kodeksu cywilnego austriackiego i niemieckiego oraz ukazy carskie w zaborze rosyjskim.

Zakończenie I wojny światowej oraz tworzenie nowego ładu geopolitycznego wytworzyło na Górnym Śląsku, zamieszkiwanym zarówno przez Niemców, jak i Polaków, stan oczekiwania na ostateczne rozstrzygnięcia terytorialne związane z przynależnością państwową. O losie Górnego Śląska zdecydowały postanowienia traktatu wersalskiego z dnia 28 czerwca 1919 r., w wyniku którego o przynależności państwowej miał zdecydować plebiscyt. Wraz z ogłoszeniem tej decyzji dwie grupy narodowe rozpoczęły przygotowania do plebiscytu. Władzę na spornym terenie sprawowali Niemcy wrośnięci w nią od 1772 r., wykorzystywali ją do utrudniania polskiej działalności plebiscytowej, a przy tym sami rozwijali własną narodową proniemiecką propagandę plebiscytową. Niezadowolone społeczeństwo proweniencji polskiej z dominacji niemieckiej we wszelkich dziedzinach życia, a także obawiające się o losy przynależności państwowej, zażądało nadzorowania plebiscytu przez forum międzynarodowe. W tym celu na Górny Śląsk przybyła Miedzysojusznicza Komisja Rządząca. Obie społeczności, rywalizujące ze sobą o terytorium, próbowały przechylić głosowanie na swoją stronę. Rozpoczęła się gorączkowa akcja propagandowa. Na czele Polskiego Komitetu Plebiscytowego stanął Wojciech Korfanty, a w szeregach Komitetu pracowali nie tylko „tutejsi” mieszkańcy, ale także studenci, harcerze oraz różni działacze polskich organizacji politycznych i ochotnicy z całego kraju. Polską działalność plebiscytową ochraniała Polska Organizacja Wojskowa, pod nazwą Centrala Wychowania Fizycznego, a następnie Dowództwo Ochrony Plebiscytu. Podczas licznych wieców i różnego rodzaju zgromadzeń wygłaszano szereg informacji obalających stronę przeciwną⁷. W wielu przypadkach Niemcy do celów

⁷ K. Popiołek: *Historia Śląska od pradziejów do 1945 roku*, s. 384–390.

przecignięcia na swoją stronę jak największej liczby Górnoszlązaków wykorzystywali m.in. kluby sportowe i towarzystwa turnerskie. W odpowiedzi Polacy rozpoczęli tworzyć kluby sportowe, czym stwarzali szansę młodzieży śląskiej na przynależność do nich. W ten sposób działalność sportowa w środowisku polskim została przyspieszona, szybko obok piłki nożnej zaczęły rozwijać się: lekkoatletyka, palant, pięśćówka, pływanie i inne dyscypliny sportowe.

W okresie trzech lat (1919–1922) niemieckie środowisko sportowe było organizatorem wielu imprez sportowych na Górnym Śląsku. M.in. w Katowicach w dniu 6 czerwca 1920 r. w zawodach udział wzięło 150 lekkoatletów, w sztafecie 4 × 100 m uczestniczyło 10 klubowych drużyn sztafetowych; w Gliwicach w dniu 25 lipca tego samego roku działacze klubu „Vorwärts” zorganizowali zawody, w których oprócz lekkoatletów organizatora uczestniczyli też zawodnicy „Barch-Kochba” Katowice, „Frisch Frei” Zabrze, „Verein für Bewegung” Gliwice i TV „Roździeń” Szopienice; w Raciborzu 22 sierpnia 1920 r. odbyły się górnośląskie mistrzostwa lekkoatletyczne, w których wyróżniali się zawodnicy gliwickiego „Vorwärts”, raciborskiego „Preussen”, a także lekkoatleci z Koźła i Opola. Organizatorem lekkoatletycznych mistrzostw górnośląskich w 1921 r. z udziałem 133 zawodników było „Verein Coseler Sportfreunde”. Największą aktywność organizacyjną w rozwoju kultury fizycznej na terenie Górnego Śląska do 1922 r. wykazywali działacze klubu „Vorwärts” Gliwice oraz OSEV.

Po zakończeniu powstań śląskich i ustaleniu granicy międzypaństwowej Polski z Niemcami w 1922 r. uległa zmniejszeniu do minimum wzajemna łączność społeczeństwa niemieckiego i polskiego zamieszkującego tereny, które weszły w skład terytorium II RP.

Na Pomorzu znaczną aktywność przejawiał „Jugendbund”, którego członkowie przy każdej okazji organizowali festyny turnersko-sportowe w Grudziądzu⁸, na terenie którego prężnie działał niemiecki Sport Club Grudziądz. Zawody sportowe z udziałem zawodników pochodzenia niemieckiego organizowane były na reprezentacyjnym niemieckim stadionie w Katowicach-Muchowcu.

Szczególnie aktywne w organizacji zawodów sportowych były niemieckie gimnazja na Pomorzu i w Wielkopolsce, które organizowały zawody dla szkół średnich na obiektach sportowych w Bydgoszczy, Grudziądzu i Poznaniu z masowym udziałem młodzieży niemieckiej. Zawody szkolne przeprowadzano ze znacznym rozmachem, wraz z uroczystym ceremoniałem otwarcia, podczas którego demonstrowano niemiecką odrębność. Dla przykładu można podać, że w dniach 22–23 czerwca 1928 r. w Poznaniu w zawodach międzyszkolnych uczestniczyły wszystkie niemieckie szkoły prywatne z terenu Pomorza i Wielkopolski⁹.

⁸ AP Bydgoszcz, UWPom, sygn. 236, k. 172, 184; NZSS, sygn. 2448/93, k. 167.

⁹ BA Berlin, DS, sygn. 444, k. 397–404.

Przykładem niemiecko-polskiej rywalizacji sportowej w okresie międzywojennym była największa impreza lekkoatletyczna przeprowadzona w dniu 22 września 1935 r. przez niemiecki „Sport Club” w Grudziądzu. W tych prestiżowych zawodach startowało 110 zawodników z 18 klubów z Gdańska, Niemiec i Polski. Najliczniejszą grupę zawodników zagranicznych stanowili lekkoatleci z niemieckiego klubu SC Charlottenburg w Berlinie. Wśród nich znajdował się wybitny lekkoatleta, rekordzista świata w pięcioboju, Gerhard Stöck, który w następnym roku zdobył złoty medal olimpijski w rzucie oszczepem i brązowy w pchnięciu kulą. Z polskich lekkoatletów w mitingu wystąpili: Pławczyk AZS Warszawa, Więckowski i Kiełpikowski z TG „Sokół” Bydgoszcz, Kramęg ze „Strzelca” Gdynia. Wśród widzów znalazł się Dekert – konsul niemiecki w Toruniu. W trakcie konkursu rzutu młotem Więckowski (TG „Sokół” Bydgoszcz) poprawił rekord Polski wynikiem 41,70 m¹⁰.

Władze Niemieckiego Związku Gimnastycznego w Polsce (DTP) przykładały wielką wagę do startów niemieckich lekkoatletów w Polsce, licząc na efekt propagandowy w wyniku zwycięstw sportowców niemieckich. W dniu 8 kwietnia 1934 r. w zawodach otwarcia sezonu w Poznaniu startował znany wieloboista – późniejszy mistrz Europy w dziesięcioboju, olimpijczyk z 1932 r. i rekordzista świata – Hans-Heinrich Sievert. Doznał on jednak porażki, co znalazło stosowny oddźwięk. Sprawie nadano wysoką polityczną rangę. W korespondencji Konsulatu Generalnego Niemiec w Poznaniu do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Berlinie uznano, że była to kompromitacja, która więcej nie powinna się wydarzyć¹¹. Po 1935 r. w wyniku polsko-niemieckiego ocieplenia stosunków niemieckie kluby sportowe zgłaszały swój akces do polskich struktur sportowych: okręgowych i polskich związków sportowych. W 1937 r. niemiecki klub Deutscher Sport Club Poznań był wykazywany w strukturach Poznańskiego OZLA¹². Do czołowych niemieckich lekkoatletów należeli: Thom (DSC Poznań) mistrz POZLA w 1937 r. w rzucie oszczepem, a jego klub DSC zajął III miejsce w punktacji POZLA, za AZS i KS „Warta” Poznań. Kolejność i dorobek punktowy były następujące: 1) AZS – 11 840 p., 2) „Warta” – 10 481 p., 3) DSC – 10 075 p. (na podstawie punktacji według tabel fińskich)¹³. Lekkoatleta DSC Thom w rzucie oszczepem w Poznańskim OZLA dominował jeszcze w następnych latach aż do wybuchu II wojny światowej.

W omawianym okresie dochodziło do lekkoatletycznych kontaktów pomiędzy niemieckimi i polskimi organizacjami sportowymi. Współpraca bazowała na projekcie umowy z kwietnia 1938 r. pomiędzy Deutsche Turnerschaft in Polen (DTP) i PZLA¹⁴. Szereg pozytywnych planów we wzajemnych kontaktach osta-

¹⁰ *Międzynarodowe zawody lekkoatletyczne w Grudziądzu*, „Raz Dwa Trzy” 1935, nr 39, s. 7.

¹¹ PAAA Berlin, Botschaft Warschau, sygn. P5g, bpgn.

¹² *Sprawozdanie z działalności Zarządu PZLA za 1937 rok*, Warszawa 1938, s. 25–26.

¹³ *AZS zdobywa mistrzostwo okręgu poznańskiego*, „Raz Dwa Trzy” 1937, nr 43, s. 15.

¹⁴ AP Katowice, PWŚl, sygn. 386, k. 48.

tecznie przerwał wybuch II wojny światowej w 1939 r. i wynikające z tego drastyczne ograniczenie praw ludności polskiej, także w zakresie uprawiania sportu¹⁵.

Interes narodowy niemieckich i ukraińskich organizacji był nastawiony na wzmacnianie działań roszczeniowych, zmierzających do oderwania zamieszkiwanych ziem od Polski, żydowski ruch sportowy nastawiony był na rozwój siły fizycznej oraz pielęgnowania własnej odrębnej kultury¹⁶. Wśród ludności białoruskiej i ukraińskiej przeważała w znacznej swej liczbie ludność rolnicza, natomiast wśród ludności żydowskiej drobnomieszczaństwo. Wśród sportowców reprezentujących mniejszości narodowe dominowała przynależność do klasy robotniczej i mieszczańskiej¹⁷.

W II Rzeczypospolitej ruch sportowy mniejszości narodowych rozwijał się na podstawie gwarancji równości wobec prawa i nieograniczonego rozwoju kultury i języka, przyjętych w dniu 28 kwietnia 1919 r. i zapisanych w traktacie mniejszościowym. Polityka finansowa PUWFiPW prowadzona w latach 1925–1939 wobec stowarzyszeń sportowych uzależniona była od stanu gospodarczego państwa, od tendencji politycznych i społecznych. Pozwalało to na stosowanie protekcjonizmu wobec stowarzyszeń lojalnych wobec prowadzonej polityki państwa polskiego oraz niedostrzeganie potrzeb stowarzyszeń unikających wspomnianej lojalności, co wpływało na ich niedofinansowanie, a to z kolei na zmniejszenie tempa ich rozwoju. Dotyczyło to szczególnie organizacji ukraińskich i niemieckich. Ukraińcy wypracowywali swoje wewnętrzne środki na sport, natomiast organizacje niemieckie otrzymywały dofinansowanie od państwa niemieckiego.

II. Kultura fizyczna mniejszości ukraińskiej

Odmienne rozwijała się kultura fizyczna wśród ludności ukraińskiej zamieszkującej II RP. Po przegraniu wojny domowej w latach 1918–1919 Ukraińcy alienowali do wewnątrz własnej społeczności w swoich zamierzeniach rozwijających kulturę fizyczną. Ukraińskie kluby sportowe zrzeszały się w swoich centralach sportowych, unikając kontaktów zarówno organizacyjnych, jak i sportowych z polskimi władzami sportowymi. Wśród społeczeństwa ukraińskiego rozwój kultury fizycznej zlokalizowany był w działalności następujących ukraińskich organizacji: UTG „Sokił”, w Ukraińskim Studenckim Sportowym Związku, a także UKS „Ukraina”.

¹⁵ T. Jurek, *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1818–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002, s. 228–231.

¹⁶ H. Laskiewicz, *Robotnicza...*, s. 135; liczba członków klubów i kół sportowych w Polsce wg narodowości w latach 1924–1938 (w tys.).

¹⁷ Tamże, s. 52–53.

Początki dbałości o kulturę fizyczną wiążą się z powstaniem ukraińskiego towarzystwa UTG „Sokił”, który od 1894 r., wzorując się przede wszystkim na programie sokolstwa czeskiego, stosował proste elementy ćwiczeń cielesnych. Wzory czerpano również z działalności polskich stowarzyszeń działających na polu lekkoatletyki, m.in.: Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (1867), Towarzystwa Zabaw Ruchowych (1905) a także pierwszych polskich klubów sportowych (1903)¹⁸.

Po przerwie w życiu sportowym, wywołanej najpierw działaniami wojennymi (1914–1918), a później wojną domową (1918–1919), dopiero w 1924 r. zorganizowano pierwsze niewielkie imprezy sportowe. Z początku działalność sportowa pojawiła się w strukturach dwóch organizacji o zasięgu ogólnoukraińskim. Były to zarejestrowane w 1924 r.: Ukraiński Sportowy Związek (UZS) oraz Karpacki Narciarski Klub (KLIK). Zależność ta wynikała z rozpowszechnienia w latach 1924–1937 filii tych stowarzyszeń na terenach Kresów Wschodnich Polski. Ponieważ ilość filii UZS i KLIK, a w nich ilość sekcji lekkoatletycznych, znacznie wzrosła, pozwalało to na funkcjonowanie, w latach 1924–1939, poza strukturami sportu polskiego, współzawodnictwa sportowego. Działy one wyłącznie w ukraińskich strukturach sportowych UZS. Pierwsze masowe zawody UZS zorganizował we Lwowie 23 maja w 1926 r., pod nazwą „Dni Ukraińskiego Sportowca”. Odbływały się one później cyklicznie, co roku aż do 1939 r. Ich regulamin podawano w prasie, na początku maja każdego roku, na tydzień przed terminem zawodów. Niektóre kluby i stowarzyszenia organizowały je według swoich możliwości, również w innych terminach.

Celem tych zawodów było rozpowszechnianie idei sportowych na masową skalę wśród ukraińskiego społeczeństwa. Zawody odbywały się prawie w każdej miejscowości, gdzie działało ukraińskie stowarzyszenie. Organizatorzy tych zawodów dobierali do programu dyscypliny i konkurencje na miarę potrzeb wynikających z popularności i możliwości sportowych danej miejscowości. Zawody rozpoczynano ceremoniałem podkreślającym święto sportu, z defiladą i sztandarami narodowymi oraz klubowymi.

W Przemyślu w 1934 r., „Dzień Ukraińskiego Sportowca” nosił charakter festynu sportowego. W programie przewidziano mecz piłki nożnej, siatkówki kobiet, podnoszenie ciężarów i zawody lekkoatletyczne. W imprezie brały udział następujące ukraińskie kluby: „Step” Buszkowice, USK Dobromil, „Karmeluk” Krówniki, „Zaporożec” Niżankowce, „Łuh”, „Berkut”, „Sokił”, „Spartak” i „Wihor” z Przemyśla oraz inni¹⁹.

¹⁸ T. Jurek, *Lekkoatletyka polska do 1945 roku*, [w:] B. Woltmann (red.), *Lekkoatletyka w Polsce 1919–1994*, Warszawa 1994, s. 13–55; S. Zaborniak, *Lekkoatletyka na ziemiach...*, s. 103 i dalsze. Szerzej o rozwoju lekkoatletyki w TG „Sokół” pisze S. Zaborniak: *Lekkoatletyka w działalności TG „Sokół” w latach 1919–1939*. Rzeszów 2004, *passim*.

¹⁹ *Sport*, „Ukrajńskijskyj Beskid” 1934, nr 17, s. 4.

Impreza ta pod koniec lat międzywojennych przyjęła bardzo popularną formę. Jak podał tygodnik „Zmach”, w dniach 6–7 czerwca 1937 r. we Lwowie „Dzień Ukraińskiego Sportowca” (DUS) zgromadził 450 zawodników ze wszystkich ukraińskich organizacji sportowych województwa lwowskiego oraz około 1500 widzów.

„Dni Ukraińskiego Sportowca” były kontynuacją i miały podobny charakter jak „Zaporoskie Igrzyska”, które organizowano, począwszy od 1911 r., tradycyjnie w październiku. Ich organizacja przetrwała do II wojny światowej²⁰.

Po pierwszej wojnie światowej nawiązano do tradycji „Zaporoskich Igrzysk”, wznowiono je we wrześniu 1923 r. Odbyły się na boisku „Sokił-Bat’ko” we Lwowie. W kolejnych VI „Zaporoskich Igrzyskach”, które odbyły się w dniach 12–14 września 1924 r., wystartowały reprezentacje następujących klubów ukraińskich: „Ukraina”, „Rusałka”, „Zoria” i „Meta” ze Lwowa, „Buj-Tur” ze Stanisławowa, „Berkut” z Przemyśla oraz polski klub „Strzelec” z Rohatynia. Mimo wzajemnych niechęci, najlepsi ukraińscy sportowcy brali udział w zawodach rangi mistrzostw Polski²¹.

W Drugiej Rzeczypospolitej kultura fizyczna w społeczeństwie ukraińskim rozwijała się w klubach sportowych, w stowarzyszeniach o charakterze masowym, takich jak: „Sokił-Bat’ko”, „Płast”, „Sicz” (wiejska i miejska), „Łuh”, „Kamieniari”, „Orzeł” im. księcia Jarosława Ośmomisła ze Lwowa oraz w organizacjach o profilu oświatowym.

III. Kultura fizyczna mniejszości żydowskiej

Pierwsze żydowskie kluby sportowe powstawały na ziemiach polskich mimo odmienności religijnej, językowej i kulturowej jeszcze przed I wojną światową, na terenach zaboru austriackiego i rosyjskiego, w ramach struktur „Makkabi” i „Hasmonea”. O udziale żydowskiej mniejszości narodowej w rywalizacji sportowej przed I wojną światową w innych miastach wspominają ówczesne gazety. W 1916 r. liczba działających stowarzyszeń żydowskich spowodowała zwołanie I Zjazdu Stowarzyszeń Żydowskich, który odbył się w Łodzi w dniach 25–26 grudnia 1916 r. W trakcie obrad powołano Centralny Związek Żydowskich Towarzystw Gimnastyczno-Sportowych (CZZTG-S). W dwa lata później podczas II Zjazdu CZZTG-S, który odbył się w dniach 12–14 sierpnia 1918 r. w Łodzi,

²⁰ „Sokilski Wisty”, Lwów 1935, nr 4, s. 1–35 (cały numer).

²¹ *Wesnianyj lit „Orliw”*, „Zmah” 1938, nr 15, s. 2; Wyniki biegów przełajowych członków „Orla” przeprowadzonych w Pasiecznej k. Lwowa w dniu 10.04.1938 r.: seniorzy 2500 m: 1. Kozariw – 9.13,8 min, 2. Klimowicz – 9.14,0 min, 3. Rapko – 9.16,0 min, 4. Jaciucha – 9.23,0 min, 5. Sulrzyński – 9.32,0 min, 6. Biechlibnyk – 9.32,1 min; juniorzy: 1500 m: 1. Fufu – 4.48,0 min, 2. Iwasyk – 4.56,0 min, 3. Czepiło – 5.01,0 min, 5. Lewoczko – 5.01,1 min, 6. Wiwczariwski – 5.09,0 min, 6. Olijnyk – 5.11,0 min.

przeprowadzono zawody lekkoatletyczne. W 1921 r. CZŻTG-S został przeniesiony z Łodzi do Warszawy i przez resztę dwudziestolecia międzywojennego kontynuował swoją działalność pod nazwą: Żydowska Rada Wychowania Fizycznego Rzeczypospolitej Polskiej (ŻRWFRP). W ramach struktur CZŻTG-S powołano Komitet Wykonawczy, a także komisje: techniczną, filologiczną, lekarsko-sanitarną, literacko-agitacyjną i finansową. Dokonano także podziału terytorialnego CZŻTG-S na 41 okręgów obejmujących większe miasta Polski²². Zadaniem CZŻTG-S i jego struktur było propagowanie sportu wśród społeczeństwa żydowskiego w różnych rejonach II Rzeczypospolitej.

Podobnie jak w polskim ruchu sportowym, w okresie międzywojennym sport żydowski rozwijał się w dwóch nurtach: robotniczym i mieszczańskim, a lekkoatletyka była jedną z niewielu dyscyplin najczęściej wybieranych przez młodzież żydowską. Większość żydowskich klubów uczestniczyła w systemie zawodów polskich związków sportowych. Największa liczba żydowskich organizacji sportowych w Polsce należała do Związku Robotniczych Stowarzyszeń Sportowych²³.

Widoczny organizacyjny rozwój żydowskich organizacji sportowych w Polsce po 1918 r. uwidocznił się wraz z upływem czasu. W miastach zamieszkiwanych przez dużą liczebnie mniejszość żydowską w Polsce (w sumie ok. 2,5 mln osób) odbywały się imprezy sportowe w większości dyscyplin sportowych. Do ich organizacji żydowskich działaczy sportowych mobilizowały uroczystości państwowe i narodowe, jak również wszelkie „święta sportowe”, „święta wychowania fizycznego”, rocznice i jubileusze, itp. M.in. w Łodzi, w której żyła znaczna liczba diaspory żydowskiej, Żydowskie Stowarzyszenie Sportowe „Barch Kochba” w 1925 r. urządziło „Dzień Sportu”. Program święta rozpoczęto realizować już o 7 rano. Mimo dużych uchybień organizacyjnych, w zawodach udział wzięło 250 osób, które uczestniczyły m.in. w wielu konkurencjach lekkoatletycznych²⁴.

Wśród organizowanych zawodów kluby żydowskie organizowały własne wewnętrzne mistrzostwa. M.in. 3–4 września 1927 r. na stadionie ŻKS „Makkabi” w Krakowie odbyły się „Ogólnopolskie Zawody Klubów Żydowskich”, w których udział wzięli lekkoatleci i lekkoatletki następujących klubów: „Warta” Częstochowa, „Dror”, „Hasmonea” i „Jutrzenka” Lwów, „Makkabi” Kraków, „Ascola” i „Makkabi” Warszawa²⁵. Środowisko żydowskich klubów sportowych przeprowadzało własne ogóln żydowskie mistrzostwa²⁶. Okazją do oce-

²² U. Kowieska: *Działalność żydowskich klubów sportowych w II Rzeczypospolitej*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1999, nr 1–2, s. 94; A. Bogusz: *Żydowskie stowarzyszenia sportowe Łodzi 1897–1939*, Łódź 1992, s. 11–12.

²³ J. Tomaszewski: *Zarys dziejów Żydów w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1990, s. 10–11.

²⁴ Łódź, „Przegląd Sportowy” 1925, nr 23, s. 12.

²⁵ Kraków. *Ogólnopolskie zawody lekkoatletyczne klubów żydowskich*, „Stadion” 1927, nr 36, s. 13.

²⁶ *Lewinówna pobiła rekord Polski*, „Stadion” 1929, nr 35, s. 13.

ny poziomu sportowców pochodzenia żydowskiego był 20 jubileusz „Makkabi”, który obchodzony był w 1929 r. W zawodach startowali wszyscy najlepsi zawodnicy sekcji „Makkabi” w Polsce. Naczelny Związek Żydowskich Stowarzyszeń „Makkabi” w 1930 r. był organizatorem kursu instruktorów; w tym celu zorganizował obóz szkoleniowy w Warszawie. Wzięło w nim udział 40 osób z całej Polski. W programie, obok lekkoatletyki, prowadzono zajęcia z gier sportowych. Głównym celem szkoleniowym było przygotowanie instruktorów na potrzeby żydowskich klubów sportowych działających w Polsce²⁷.

Żydowskie organizacje sportowe wchodziły w kontakty z polskimi klubami sportowymi. M.in. w 1930 r. w zawodach lekkoatletycznych spotkali się młodzi lekkoatleci WKS „Legia” Warszawa oraz ŻASS Warszawa. Począwszy od 1929 r., odbywały się ogóln żydowskie zawody lekkoatletyczne o puchar „Nowego Dziennika”²⁸. W latach 30. dwudziestolecia międzywojennego w większych miastach Polski aktyw społeczny mniejszości żydowskiej powoływał do działań organizacje sportowe. M.in. w Przemyślu od 1931 r. prężnie działała sekcja lekkoatletyczna ŻKS „Hagibor” Przemyśl²⁹. W dniu 15 marca 1932 r., w wyniku decyzji zarządu ZG „Makkabi”, do udziału w zawodach lekkoatletycznych podczas Makkabiady, która miała się odbyć w dniach 28 marca – 6 kwietnia 1932 r. w Tel Avivie, wyznaczono następujące osoby, lekkoatletki: Berson, Brliner, Freiwald, Turecka, Felińska, Glasner, Metzendorf, oraz lekkoatleci: Still, Majorczyk i Goldstein. W dniu otwarcia Makkabiady 28 marca 1932 r. we wszystkich żydowskich ośrodkach kulturalnych w Polsce przeprowadzono okolicznościowe akademie³⁰.

W żydowskim ruchu sportowym w Polsce w latach 1920–1932 do czołowych działaczy należał dr Edmund Schenker. Szczególne zasługi oddał na polu rozwoju lekkoatletyki w Krakowie. Jako członek egzekutywy Związku „Makkabi” działał w Warszawie, był wiceprezesem krakowskiego okręgowego związku „Makkabi”, a także wieloletnim sekretarzem generalnym krakowskiego klubu „Makkabi”. Przez wiele lat zasiadał w zarządzie KOZLA, był sędzią lekkoatletycznym, a także sprawozdawcą sportowym³¹.

Nad całością żydowskiego ruchu sportowego kontrolę sprawował Związek „Makkabi” w Warszawie. To pod jego auspicjami organizowano lekkoatletyczne mistrzostwa klubów żydowskich. W dniu 25 września 1932 r. mistrzostwa takie odbyły się na stadionie „Pogoni” we Lwowie. W zawodach udział wzięło ponad 150 osób z całej Polski. W 1933 r. lwowski ŻKS „Hasmonea” obchodził 25-lecie działalności sportowej. Początki tego klubu są związane z powstaniem w 1901 r. we Lwowie Żydowskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Dror”.

²⁷ *Komitety PW i WF. Zorganizowany przez Makabi obóz sportowy*, „Stadion” 1930, nr 35, s. 2.

²⁸ *III ogóln żydowskie zawody lekkoatletyczne*, „Raz Dwa Trzy” 1931, nr 21, s. 15.

²⁹ *Bujne życie sportowe Przemyśla*, „Raz Dwa Trzy” 1932, nr 9, s. 12.

³⁰ *Skład reprezentacji na Makkabiadę*, „Raz Dwa Trzy” 1932, nr 11, s. 11.

³¹ *Zgon wybitnego działacza sportowego*, „Raz Dwa Trzy” 1932, nr 38, s. 14.

W 1908 r. w związku z powstawaniem nowego klubu o nazwie „Hasmonea”, poza gimnastykami „Dror” przekazał do jego struktur wszystkich zawodników³².

Wszechświatowy Związek (WZ) „Makkabi” w Polsce dla lepszego przygotowania swoich reprezentantów na żydowskie igrzyska w Pradze w 1933 r. zorganizował w Skole obóz kondycyjny. W Czechosłowacji w Pradze w dniach 23–27 sierpnia 1933 r. polska reprezentacja związkowa „Makkabi” uczestniczyła w ogólnoswiatowych żydowskich igrzyskach sportowych WZ „Makkabi”. Zawody te były w historii istnienia Związku „Makkabi” trzecią w kolejności imprezą. Sukces odnieśli polscy działacze, którzy podczas obrad zostali wybrani do władz WZ „Makkabi”³³. W 1934 r. Centrala Związku „Makkabi” w celu lepszego przygotowania żydowskich sportowców zorganizowała w Przemyślu zgrupowanie kondycyjne. W zgrupowaniu uczestniczyli reprezentanci z żydowskich klubów sportowych: Jarosławia, Krakowa, Lwowa, Łodzi, Przemyśla, Sosnowca, Wilna i innych³⁴.

Zorganizowanie zlotu sportowców żydowskiego pochodzenia, którzy do stolicy Izraela zjechali się z całego niemal świata, było manifestacją w światowej sportowej społeczności międzynarodowej, było sygnałem funkcjonowania państwa żydowskiego oraz obecności żydowskiej mniejszości narodowej w różnych krajach świata. Zawody w ramach II „Makkabiady” odbyły się na stadionie przy udziale 50-tysięcznej widowni. Podczas otwarcia w dniu 2 kwietnia 1935 r. około 2000 sportowców żydowskich z 20 państw przededefilowało przed wypełnioną do ostatniego miejsca widownią. Podczas otwarcia do sportowców przemawiał prezydent Wszechświatowego Związku „Makkabi” dr Lelewel oraz pomysłodawca imprezy lord Mellechett. Reprezentacja polskich Żydów w punktacji ogólnej „Makkabiady” zajęła 5 miejsce za Austrią, Ameryką, Palestyną i Niemcami³⁵.

W 1935 r. w działalności ŻTGS „Makkabi” można było zauważyć prężność w rozwoju sportu szczególnie na Śląsku. Między innymi odbył się mecz żydowskich klubów „Makkabi” z Sosnowca i Chorzowa. Ich organizatorem na stadionie miejskim w Sosnowcu był Miejski Komitet WFiPW³⁶.

W okólniku wysłanym do wszystkich związków sportowych w Polsce w 1937 r. ZPZS przestrzegał podległe mu Związki przed poddawaniem się antysemitycznym wpływom w swej działalności istniejącym wówczas w Polsce blokom politycznym, które w wielu przypadkach znajdowały się pod destrukcyjnym wpływem nieprzychylnych środowisku żydowskim czynników polskich.

³² *25-lecie lwowskiej „Hasmoneii”*, „Raz Dwa Trzy” 1933, nr 22, s. 12.

³³ *Igrzyska Makkabi w Pradze*, „Raz Dwa Trzy” 1933, nr 35, s. 13–14.

³⁴ *Zawody lekkoatletyczne w Przemyślu*, „Raz Dwa Trzy” 1934, nr 36, s. 15.

³⁵ *Piąte miejsce Polski na „Makkabiadzie”*, „Raz Dwa Trzy” 1934, nr 16, s. 7; J. Roha sprawozdawca czasopisma „Raz Dwa Trzy” z Makkabiady w 1935 r. podaje, że po zawodach w Izraelu tylko z reprezentacji polskich Żydów z ok. 200 uczestników (działaczy i zawodników) do Polski powróciły tylko 32 osoby. M.in. spośród lekkoatletów na terytorium Izraela pozostały: Metzendorf, Gottlieb, Kelson, Majerczyk..., „Raz Dwa Trzy” 1935, nr 17, s. 15.

³⁶ *Zawody lekkoatletyczne w Sosnowcu*, „Raz Dwa Trzy” 1935, nr 30, s. 14.

Oprócz udziału w polskim ruchu sportowym żydowskie sekcje lekkoatletyczne uczestniczyły w bardzo popularnych imprezach środowiskowych, takich jak: Puchar „Przeglądu Sportowego” dla najlepszego klubu żydowskiego, zawody z okazji corocznych Świąt Sportu Żydowskiego i o nagrodę „Dziennika Nowego”. Największą międzynarodową imprezą mniejszości żydowskiej były ogólnoswiatowe „Makkabiady” organizowane w Tel Avivie – I w 1932 r. i II w 1935 r. Największym sukcesem przedstawicieli polskich Żydów było zwycięstwo M. Freiwald w biegu na 80 m ppł. i 5-boju oraz drugie miejsce w biegu na 800 m w II Makkabiadzie. Bieg na 800 m wygrała inna reprezentantka „Makkabi” Warszawa – Horenstein, a Sonia Lewin zajęła drugie miejsce w 5-boju. Wśród mężczyzn sukces odniósł Petehacz, który zwyciężył w 10-boju³⁷.

W 20-leciu międzywojennym w Polsce zauważyć można zrzeszanie się klubów żydowskich w wielu centralach powoływanych z powodów silnych różnic społeczno-politycznych, które ujawniały się w żywole żydowskim. W omawianym okresie żydowskich central sportowych w II Rzeczypospolitej było siedem. Oprócz wspomnianego Żydowskiego Związku Towarzystw Gimnastycznych i Sportowych „Makkabi” do PZLA zgłoszone były: Żydowska Rada Wychowania Fizycznego RP oraz Żydowskie Akademickie Stowarzyszenie Sportowe, Żydowskie Robotnicze Stowarzyszenia Sportowe „Jutrznia”, Żydowskie Robotnicze Stowarzyszenia Wychowania Fizycznego „Gwiazda” (obie żydowskie organizacje robotnicze należały także do ZRSS).

W latach międzywojennych sport żydowski był najlepiej zorganizowaną działalnością wśród mniejszości narodowych w Polsce. Naczelna organizacja sportu żydowskiego „Makkabi” w 1937 r. zrzeszała 250 klubów i około 45 000 członków. Poza tym istniały 3 robotnicze organizacje sportowe, które liczyły ok. 5000 członków i nie należały do „Makkabi”, były to organizacje „Gwiazda”, „Hapoel” i „Jutrznia”.

Biorąc pod uwagę skupiska ludności żydowskiej w Polsce, najwięcej klubów żydowskich działało na terenach okręgów krakowskiego, lwowskiego i łódzkiego, najmniej w okręgach pomorskim, poznańskim i śląskim. Głównym celem prowadzenia działalności gimnastyczno-sportowej żydowskich organizacji było podniesienie ogólnej sprawności fizycznej wśród społeczeństwa żydowskiego, a tym samym przygotowanie m.in. do obowiązków wojskowych i zadań obronnych II Rzeczypospolitej. Przesłania te zawarte były w programach ideowo-wychowawczych wszystkich organizacji żydowskich, które swoim działaniem starały się objąć jak największą rzeszę młodzieży żydowskiej. Stąd w działalności stowarzyszeń żydowskich nad wyczynem przeważała masowość.

Na terenie Polski w latach dwudziestolecia międzywojennego działały także skautowskie organizacje mniejszości narodowych. Głównym ośrodkiem rozwoju

³⁷ A. Aleksandrowicz: *Piąte miejsce na Makkabiadzie zajmuje w klasyfikacji ogólnej ekspedycja polska*, „Przegląd Sportowy” 1935, nr 34, s. 4.

sportu wśród młodzieży mniejszości niemieckiej w Polsce były organizacje o charakterze skautowskim, działające na terenach Pomorza, Śląska, Wielkopolski, a także w skupisku ludności niemieckiej w Łodzi. Działalność prowadzona była najpierw w rozproszeniu organizacyjnym (w latach 1924–1926), a po zjednoczeniu w 1927 r. pod opieką organizacyjną Niemieckiego Związku Harcerskiego w Polsce (Deutsche Pfadfinderschaft in Polen – DPP)³⁸. W środowisku społecznym Ukraińców skupionych w województwach południowo-wschodnich lekkoatletyka była rozwijana w młodzieżowej organizacji „Płast” (1910–1934)³⁹.

Wśród Żydów, rozproszonych na terenie całej Polski, lekkoatletyka uprawiana była w działalności jednej z większych organizacji młodzieży żydowskiej funkcjonującej pod nazwą „Haszomer Hacair”, a także w działalności takich żydowskich organizacji, jak: „Heachluc Pionier”, „Brit Trumpeldorf” (Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldorfa) czy w Związku Żydowskiego Harcerstwa Mieszczańskiego⁴⁰.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

BA Berlin

DS, sygn. 444

PAAA Berlin

Botschaft Warschau

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

Urząd Wojewódzki Pomorski

Archiwum Państwowe w Katowicach

Policja Województwa Śląskiego

Archiwum Państwowe miasta Poznania i Województwa Poznańskiego

Związek Sokolstwa Polskiego

II. Źródła drukowane

Księga Pamiątkowa Powstańców i Wojaków, Bydgoszcz 1925.

³⁸ T. Jurek, *Działalność pozasportowych organizacji mniejszościowych w zakresie kultury fizycznej*, [w:] tenże, *Kultura mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002, s. 164–168.

³⁹ S. Zaborniak, *Rozwój europejskiej idei skautingu w działalności ukraińskiej organizacji „Płast”*, [w:] tenże, *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Rzeszów 2007, s. 237–246.

⁴⁰ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1966, s. 112–113.

Mały rocznik statystyczny 1938. Warszawa 1939.

Złota Księga Sokoła Poznańskiego, Poznań 1936.

III. Prasa

„Przegląd Sportowy” 1921, 1925, 1935, 1938

„Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1887, 1889, 1892, 1895, 1899, 1910

„Raz Dwa Trzy” 1931–1937

„Ruch” 1911

„Sokilski Wisty” (Lwów) 1935

„Stadion” 1927–1930

„Tygodnik Ilustrowany” 1911

„Ukrajński Beskid” 1934

„Zmah” 1938

B. Literatura

Bogusz A., *Żydowskie stowarzyszenia sportowe Łodzi 1897–1939*, Łódź 1992.

Cimała B., Steuer A., *Ruch sportowy na Górnym Śląsku w okresie powstań śląskich (1918–1922)*, „Studia Śląskie. Seria Nowa”, t. 40, 1982, s. 320–324.

Jurek T., *Działalność pozasportowych organizacji mniejszościowych w zakresie kultury fizycznej*, [w:] T. Jurek, *Kultura mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002.

Jurek T., *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1818–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002.

Jurek T., *Lekkoatletyka polska do 1945 roku*, [w:] B. Woltmann (red.), *Lekkoatletyka w Polsce 1919–1994*, Warszawa 1994, s. 13–55.

Grot Z., Gaj J., *Zarys dziejów kultury fizycznej w Wielkopolsce*, Warszawa – Poznań 1973.

Kowieska U., *Działalność żydowskich klubów sportowych w II Rzeczypospolitej*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1999 nr 1–2.

Laskiewicz H., *Robotnicza kultura fizyczna w Polsce w latach 1918–1939*, [w:] „Sport Robotniczy” 1971 t. 6.

Małolepszy E., *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1996.

Popiołek K., *Historia Śląska od pradziejów do 1945 roku*, Katowice 1972.

Rechowicz H., *Polska kultura fizyczna na Śląsku Górnym i Cieszyńskim do 1939 roku*, Katowice 1991.

Tomaszewski J., *Zarys dziejów Żydów w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1990.

Zaborniak S., *Lekkoatletyka w działalności TG „Sokół” w latach 1919–1939*, Rzeszów 2004.

Zaborniak S., *Rozwój europejskiej idei skautingu w działalności ukraińskiej organizacji „Płast”*, [w:] Zaborniak S. (red.), *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Rzeszów 2007, s. 237–246.

Abstract

Ethnic minorities borderland of German, Ukrainian and Jewish in physical culture in Poland before 1939

In the years 1919–1939 in so-called the Interwar Period, a third part of the Polish population (9.9 million – 31.3% of the total population in 1931) was ethnic minorities, including, the most numerous, Ukrainians, Jews, Belarusians and Germans. National interest of German and Ukrainian sports organizations operating in borders of the Second Republic of Poland, was set to strengthen claim action, going to the separation inhabited lands. Jewish physical education program (different from German and Ukrainian) intend to develop physical strength and take care about their own distinct cultural national identity. The athletes representing national minorities belong to the working or middle class. Sports Movement developed on the basis of the Minority Treaty, accepted by the Parliament the Second Republic of Poland on April 28, 1919. The Treaty provide for the Polish citizens of different ethnic provenance, equality in the law, and opportunities to develop a distinct culture, faith and language.

Key words: The Second Republic of Poland, the interwar period, ethnic minorities, history, physical education